

Piotr Cybul

Przygotowanie przyszłych nauczycieli geografii i historii do realizacji krajoznawstwa w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych

Streszczenie

Krajoznawstwo odgrywa ważną rolę w życiu społeczeństwa, sprzyja bowiem w wychowywaniu młodzieży oraz pozwala na kształtowanie pożądanych jej postaw. Jednak, aby edukacja krajoznawcza mogła spełniać swoje funkcje, niezbędna jest dobrze przygotowana kadra pedagogiczna, z zamiłowaniem do poznawania kraju ojczystego. Ze względu na liczne powiązania krajoznawstwa z wymaganiami zawartymi w podstawach programowych z geografii i historii, to właśnie nauczyciele tych przedmiotów odgrywają najważniejszą rolę w edukacji krajoznawczej młodzieży. Dotychczasowe badania wykazały niestety istotne braki w krajoznawstwie szkolnym, czego powodem może być brak kompleksowego przygotowania przyszłych nauczycieli w tym zakresie. W artykule wykorzystano metodę analizy dokumentów. Dokonano więc przeglądu planów studiów dla kierunków geografii oraz historii na uczelniach publicznych, umożliwiających uzyskanie uprawnień nauczycielskich celem sprawdzenia, czy w toku kształcenia został uwzględniony kurs krajoznawstwa lub kursy o zbliżonej tematyce. Przeprowadzone badania wykazały znaczne ograniczenia w możliwości zdobywania wiedzy z zakresu metod i sposobów przekazu wiedzy krajoznawczej na studiach nauczycielskich.

Preparation of future geography and history teachers for the implementation of heritage tourism (*krajoznawstwo*) in primary and high school

Abstract

Heritage tourism (*krajoznawstwo*) plays an important role in the life of society, being conducive to the upbringing of young people and allows for shaping the desired attitudes. However, to fulfill its functions heritage tourism education, needs well-prepared teaching staff with a passion for getting to know the mother country. Due to the numerous connections between heritage tourism and the requirements contained in the core curricula for geography and history, teachers of these subjects play the most important role in the heritage tourism education of young people. However, the research carried out so far indicates significant gaps in school tourism, probably because the lack of comprehensive preparation of future teachers in this area. The autor has used method of document analysis. A review of the curricula of studies in the fields of geography and history at public universities enabling

the acquisition of teaching qualifications was carried out, in which it was checked whether the field of study tourism or similar subjects were included in the course of education. The research showed significant barriers in the acquiring knowledge in the field of methods and ways of transferring knowledge about heritage tourism during those pedagogical studies.

Słowa kluczowe: krajoznawstwo, krajoznawstwo szkolne, kształcenie nauczycieli, studia nauczycielskie

Keywords: heritage tourism, teacher training, teacher education

Otrzymano: 20.10.2022

Received: 20.10.2022

Zaakceptowano: 24.10.2022

Accepted: 24.10.2022

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Cybul, P.,(2022). Przygotowanie przyszłych nauczycieli geografii i historii do realizacji krajoznawstwa w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 18, 58–69, doi: doi: 10.24917/20845456.18.4

Wprowadzenie

Krajoznawstwo, rozumiane wieloaspektowo jako interdyscyplinarna popularno-naukowa wiedza o kraju ojczystym (Denek, 2014), ruch społeczny oraz działalność kulturalna (Kruczek i.in., 2010; Prószyńska-Bordas, 2016b), powinno odgrywać istotną rolę w życiu społeczeństwa, a szczególnie w kształceniu młodzieży. Młodzież szkolna jest bowiem na etapie poszukiwania życiowych drogowskazów, które w sposób niewymuszony wskazują kierunek rozwoju młodemu człowiekowi (Angiel, 2010). Krajoznawstwo jest odpowiedzią na współczesne potrzeby edukacyjne, ponieważ sprzyja ono m.in. wychowaniu społecznemu, patriotycznemu, ekologicznemu oraz zdrowotnemu, a także pozwala kształtować i rozwijać osobowość (Anszperger, 2016; Denek, 2014) oraz postawy (Mazurski, 2010; Janowski, 2003). Natomiast zajęcia krajoznawcze prowadzone w terenie np. podczas wycieczek szkolnych, rozwijają również wyobraźnię, uczą myślenia przyczynowo skutkowego (Denek, 1997), a także integrują nauczanie z wychowaniem (Denek, 1998).

W polskich szkołach podstawowych i ponadpodstawowych to właśnie wycieczki stanowią najczęstszą formę realizacji treści krajoznawczych (Angiel i in., 2021). Wynika to z pozycji krajoznawstwa w polskim systemie edukacji, które nie jest nauczane jako osobny przedmiot szkolny. Jednak, ze względu na swój interdyscyplinarny charakter, treści krajoznawcze zawarte są w podstawach programowych wielu przedmiotów. Szczególne znaczenie w edukacji krajoznawczej mają zwłaszcza geografia i historia, bowiem znaczna część wymagań ujętych w ich podstawach programowych obejmuje zagadnienia dotyczące kraju ojczystego. Również w Niemczech, kolebce szkolnego krajoznawstwa, połączono treści geograficzne oraz historię lokalną w ramach przedmiotu Heimatkunde – odpowiednika krajoznawstwa (Prószyńska-Bordas, 2016b), co tylko potwierdza znaczenie tych dwóch przedmiotów w edukacji krajoznawczej. Dlatego właśnie nauczyciele geografii i historii odgrywają tak wielką rolę w edukacji krajoznawczej.

Interesującą opinię wyraził Denek (2009), według którego edukacja krajoznawcza nie powinna opierać się jedynie na treściach poszczególnych przedmiotów szkolnych, gdyż spowoduje to jej rozproszenie i ograniczenie. Autor ten sugeruje, aby krajoznawstwo stanowiło katalizator wiedzy, ponieważ umożliwia ono integrację i powiązanie ze sobą treści z wielu przedmiotów.

Przepisy prawa oświatowego również wskazują na konieczność kształcenia nauczycieli z zakresu krajoznawstwa, jednak nie czynią tego wprost. Wynika to z załącznika 1 do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. Zapisano w nim, iż programy studiów nauczycielskich muszą uwzględniać efekty kształcenia obejmujące wszystkie zagadnienia zawarte w podstawie programowej oraz treści omawiane na lekcjach danego przedmiotu. Taki zapis pozwala jednoznacznie stwierdzić, że osoba, która uzyskuje uprawnienia do wykonywania zawodu nauczyciela historii lub geografii powinna też posiadać niezbędną wiedzę krajoznawczą, umożliwiającą realizację zapisów podstawy programowej. Natomiast dokumentem, który wyraźnie wspomina o realizacji krajoznawstwa w szkołach jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 maja 2018 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki.

Współczesne krajoznawstwo szkolne

Krajoznawstwo szkolne nie tylko może przyjmować różnorodne formy, lecz może także być realizowane na wielu płaszczyznach, dzięki czemu możliwości wdrażania krajoznawstwa do edukacji szkolnej są bardzo szerokie. Jednak badania Angiel (2010) wskazały duże braki w edukacji krajoznawczej w polskich szkołach, która przejawia się w ograniczeniu poznawania własnego regionu zamieszkania do zgłębiania treści z podręcznika lub pracy z mapą.

Z kolei badania Anszpranger (2016) dowiodły, że większość nauczycieli ma świadomość ważnej roli krajoznawstwa w edukacji szkolnej, bowiem aż 72% ankietowanych nauczycieli zadeklarowało, że realizuje krajoznawstwo na prowadzonych przez siebie zajęciach. Jedynie nauczyciele matematyki i (co interesujące!) wychowania fizycznego zaprzeczyli, a jak podkreśla Łobożewicz (1991) oraz Tarnowski i.in. (2014) to właśnie nauczyciele wychowania fizycznego najaktywniej uczestniczą w szkolnej turystyce. Analizując wyniki badań tej autorki (Anszpranger, 2016) należy zauważyć, że powyższe pozytywne wyniki uzyskane przez nią wśród nauczycieli nie korespondują niestety z odpowiedziami udzielonymi przez uczniów, którzy w większości twierdzą, że krajoznawstwa nie uprawiają. Widzimy więc, że potencjał krajoznawstwa pozostaje niewykorzystany w edukacji szkolnej, a przyczyną takiego stanu może być niedostateczny nacisk na kształcenie przyszłych nauczycieli z zakresu krajoznawstwa, którzy w trakcie swych studiów nie mają okazji poznać podstawowych zasad i reguł stosowanych w krajoznawstwie, nie wspominając o trudnej sztuce interpretacji dziedzictwa, która skłania odbiorcę do myślenia i zaangażowania (Nowacki, 2021). Sformułowanie hipotezy wiążącej poziom szkolnego krajoznawstwa z przygotowaniem nauczycieli jest uzasadnione, gdyż, jak wskazuje literatura, nauczyciele pełnią ważną rolę

w kształtowaniu postaw, a także mają duży wpływ na sposób postrzegania świata przez młodzież (Wielskop, 2013). Również w przekazie treści krajoznawczych kluczowa jest rola nauczyciela, co podkreślają autorzy wielu publikacji. I. Janowski (2003) zauważa, że wszechstronny rozwój uczniów odbywa się dzięki czynnemu uczestnictwu w poznawaniu otaczającej rzeczywistości pod kierunkiem doświadczonego nauczyciela, a każdy nauczyciel powinien zapoznać się z zasadami pracy krajoznawczej, nie tylko tymi najprostszymi jakimi są wycieczki, lecz również z bardziej złożonymi formami działalności krajoznawczej. Także J. Jaroszowa (1967) wskazuje na konieczność zapoznania przyszłych pedagogów z metodyką prowadzenia i organizowania ruchu krajoznawczego, ale przede wszystkim zwraca ona uwagę na potrzebę rozbudzenia pasji do krajoznawstwa wśród pedagogów, poprzez obozy krajoznawcze, które zdaniem tej autorki, powinny być organizowane zwłaszcza we wszystkich rodzajach szkół kształcących nauczycieli. Również J. Grzesiak (2009) jednoznacznie stwierdza, że aby nauczyciel mógł spełniać stawiane mu wymagania w zakresie wychowywania młodzieży przez krajoznawstwo, musi być gruntownie do tej roli przygotowany. Badania potwierdzają, że pasja nauczyciela, a z nią związane zaangażowanie w codzienną pracę jest ściśle powiązane z jakością edukacji (Madalińska-Michalak, 2016). Zatem rozbudzenie pasji i zainteresowania krajoznawstwem przyszłych nauczycieli z pewnością pozytywnie przełoży się na ich pracę zawodową. Jednak trzeba mieć na uwadze, że zainteresowanie studentów krajoznawstwem, a tym bardziej rozbudzenie w nich pasji do poznawania własnego kraju jest niemal niemożliwe jeżeli w planie studiów nie ma osobnego kursu, który pozwalałby na kompleksową realizację treści krajoznawczych. Szczególnie cenna byłaby możliwość zapoznania się z zasadami przekazu krajoznawczego w praktyce, czyli podczas zajęć prowadzonych w terenie. Warto także dodać, że rola nauczyciela w przekazie krajoznawczym przez dekady nie uległa dezaktualizacji – nawet w obecnych czasach powszechnego dostępu do wiedzy w społeczeństwie informacyjnym. Od wielu lat zwraca się zresztą uwagę na potrzebę modyfikacji roli nauczyciela, który w dobie masowego wykorzystania przez uczniów technologii informatyczno-komunikacyjnych nie może tylko pełnić roli przekaznika wiedzy (Serafin, 2009), swoistej „tuby informacyjnej” (Królikowska & Topij-Stempińska, 2016). Rola ta obecnie powinna opierać się na pomocy uczniowi w poszukiwaniu odpowiednich źródeł wiedzy oraz ich interpretacji (Serafin 2009), co zawsze należało do zadań nauczycieli – krajoznawców, zwanych także „nauczycielami kraju ojczystego”. Dodatkowo, we współczesnym krajoznawstwie szczególną uwagę zwraca się na działania skierowane na rzecz tzw. „małych ojczyzn” oraz lokalnej społeczności, co sprawia, że nauczyciele mają jeszcze więcej możliwości, aby realizować treści z zakresu krajoznawstwa w ramach zajęć szkolnych i pozalekcyjnych.

Cel i metody

Za cel pracy przyjęto weryfikację wcześniej sformułowanej hipotezy, że studenci uzyskujący uprawnienia do nauczania geografii lub historii, nie zdobywają kompletnej wiedzy z zakresu krajoznawstwa. Do realizacji tego celu przeprowadzono analizę dokumentów. Na podstawie planów studiów weryfikowano, czy w toku

kształcenia został uwzględniony kurs krajoznawstwo lub kursy zawierające w swojej nazwie słowo krajoznawstwo. Na podstawie dostępnych kart kursów weryfikowano również efekty kształcenia pod względem treści krajoznawczych.

Analizie poddano udostępnione na stronach internetowych aktualne plany studiów stacjonarnych pierwszego i drugiego stopnia dla kierunku geografia i historia na 13 uczelniach publicznych, które umożliwiają uzyskanie uprawnień nauczycielskich. W większości były to plany studiów dla kierunków, które zostały uruchomione się w roku akademickim 2021/2022 lub 2022/2023. Przeglądu tego dokonywano z uwzględnieniem sposobu uzyskiwania kwalifikacji pedagogicznych na danej uczelni. W jednostkach, które posiadają kierunek ze specjalnością nauczycielską, analizowano plany studiów dla kierunków geografia lub historia, a także plan specjalnościowy dla modułu nauczycielskiego. W przypadku uczelni, które nie oferują specjalności nauczycielskiej z geografii ani historii, nie analizowano dodatkowych kursów przygotowania pedagogicznego pod kątem treści krajoznawczych, ponieważ wstępna weryfikacja wykazała, iż te uzupełniające kursy są najczęściej prowadzone przez jednostki międzywydziałowe i skupiają się głównie na ogólnych treściach dydaktycznych. W analizie nie uwzględniono też studiów niestacjonarnych, gdzie liczba godzin dydaktycznych jest zwykle znacznie niższa niż na studiach stacjonarnych. Nie wzięto także pod uwagę studiów podyplomowych, które (zgodnie z obowiązującym prawem) dają możliwość nauczycielom uzyskania uprawnień do nauczania dodatkowego przedmiotu, m.in. geografii lub historii. Jednak jakość kształcenia na tych studiach podyplomowych, często jest krytykowana m.in. ze względu na motyw podejmowania takich studiów, który często nie wynika z pasji i zainteresowań nauczyciela, lecz z sytuacji ekonomicznej, chęci pracy w pełnym wymiarze godzin, czy nawet obawy przed utratą pracy. Badania Pawelec (2017) wskazują, że tylko 5,7% ankietowanych nauczycieli wskazało chęć rozwoju zawodowego jako motyw podjęcia takich studiów podyplomowych. Natomiast doświadczeni nauczyciele (powyżej 10 lat stażu pracy w szkole) jakość studiów podyplomowych oceniają w większości jako średnią, niską lub bardzo niską, a tylko niewielu uznało poziom tych studiów za bardzo wysoki. Jednocześnie blisko połowa nauczycieli uczestniczących w studiach podyplomowych oceniała na poziomie średnim nabyte tam umiejętności. Spora grupa nauczycieli wyraziła nawet negatywne opinie o wiedzy merytorycznej zdobytej podczas studiów podyplomowych.

Wyniki

Spośród 13 analizowanych uczelni umożliwiających studentom uzyskanie uprawnień do nauczania geografii tylko 4 w swojej ofercie posiadają kursy krajoznawcze (tab.1-A.). Są to: Akademia Pomorska w Słupsku, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie oraz Uniwersytet Wrocławski. Z kolei na kierunku historia (tab.1-B) tylko Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie oferuje fakultatywny kurs „Krajoznawstwo i edukacja regionalna” w wymiarze 15 godzin w formie wykładu na studiach II stopnia.

Żadnych zajęć z Krajoznawstwa nie prowadziły zaś Uniwersytety: Gdański, Adama Mickiewicza w Poznaniu, Jagielloński w Krakowie, Kazimierza Wielkiego

w Bydgoszczy, Łódzki, Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Mikołaja Kopernika w Toruniu, Szczeciński, ani Śląski w Katowicach.

Na kierunku geografia największą liczbę godzin z zakresu krajoznawstwa oferuje swoim studentom Akademia Pomorska w Słupsku w ramach kursu Krajoznawstwo i turystyka szkolna, jest to odpowiednio 30 godzin na studiach I stopnia i 40 godzin na studiach II stopnia, których ukończenie pozwala zdobyć łącznie 10 punktów ECTS. Jednak nie jest to kurs obowiązkowy, a jedynie fakultatywny (tzw. kurs do wyboru) dla studentów przygotowujących się do zawodu nauczyciela. Również na pozostałych trzech uczelniach krajoznawstwo jest kursem do wyboru i to wyłącznie na studiach I stopnia. Na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie ukończenie kursu „krajoznawstwo” pozwala uzyskać 1 punkt ECTS, co świadczy, że całkowity szacowany czas, który student powinien poświęcić na zgłębianie treści krajoznawczych wynosi około 25–30 godzin. Z kolei Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach za taką samą liczbę godzin krajoznawstwa w planie studiów jak na Uniwersytecie Pedagogicznym przyznaje 2 punkty ECTS, gdyż są to zajęcia w formie ćwiczeń, co powoduje, że student powinien poświęcić więcej czasu na przygotowanie do zajęć niż w przypadku wykładów. Dodatkowo Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach oferuje w planie studiów kurs krajoznawstwo w wymiarze 30 godzin (15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń) jednak tylko na specjalności geografia z turystyką, zatem nie jest to specjalność dedykowana przyszłym nauczycielom.

Tab.1. Kurs krajoznawstwo (fakultatywne) na kierunkach geografia (A) i historia (B)

Uczelnia	Studia I stopnia (licencjackie)		Studia II stopnia (magisterskie)	
	liczba godzin w planie studiów	liczba punktów ECTS	liczba godzin w planie studiów	liczba punktów ECTS
Geografia				
Akademia Pomorska w Słupsku	30h (10h wykład 20h ćwiczenia)	4	40h (10h wykład 30h ćwiczeń)	6
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach	15h (ćwiczenia)	2	–	–
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie	15h (wykład)	1	–	–
Uniwersytet Wrocławski	20h (10h wykład 10h ćwiczenia)	2	–	–
Historia				
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie	–	–	15h (wykład)	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie aktualnych planów studiów

Dyskusja

Brak kursów krajoznawstwa w planach studiów aż 10 uczelni oferujących kształcenie na kierunkach geografia i historia sprawia, że studenci mają ograniczoną możliwość zdobywania wiedzy i umiejętności z zakresu metod i zasad stosowanych w tej dziedzinie edukacji. Z pewnością przekłada się to w negatywny sposób na krajoznawczą edukację szkolną młodzieży i zachęcania jej do podróży po Polsce (zwłaszcza do odwiedzania miejsc mniej popularnych turystycznie), oraz rozbudzenia chęci zgłębiania wiedzy geograficznej i historycznej o kraju ojczystym. Wyjątek mogą stanowić jedynie pojedynczy uczniowie zainteresowani taką tematyką oraz ci z nich, których nauczyciele są pasjonatami krajoznawstwa i dzięki temu potrafią rozbudzić u swoich wychowanków zamiłowanie do działań krajoznawczych.

Jednak nie można twierdzić, że geografowie i historycy po ukończeniu studiów nie posiadają wiedzy krajoznawczej, ponieważ (jak wynika z analizy planów studiów) na wszystkich 13 uczelniach uwzględnionych w tym badaniu oferowane są kursy, których efekty kształcenia mają związek z krajoznawstwem. Przykładowo, na Uniwersytecie Jagiellońskim na kierunku geografia takimi kursami są m.in.: Geografia turystyczna Polski, Geografia Tatr czy Ćwiczenia terenowe regionalne – Okolice Krakowa. Natomiast na kierunku historia do kursów z elementami krajoznawstwa można zaliczyć np. Polska Piastów do końca XIII wieku, Konwersatorium z historii nowożytnej Polski i Polska 1918–1945: Państwo i społeczeństwo. Nie są to kursy bezpośrednio związane z krajoznawstwem, lecz ich cele kształcenia zawierają elementy wiedzy krajoznawczej, czego potwierdzeniem są zapisane w sylabusach niektóre efekty uczenia się w zakresie wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych.

Nauczanie treści krajoznawczych w trakcie wielu kursów akademickich wynika z interdyscyplinarnego zakresu wiedzy jaki obejmuje krajoznawstwo. Jednak istota kursu krajoznawstwo nie polega na jedynie na przekazaniu studentom typowej wiedzy o kraju, regionie czy o atrakcjach tam występujących. Kurs ten skupia się bowiem przede wszystkim na nauczaniu studentów popularyzacji wiedzy krajoznawczej, szczególnie wśród młodzieży oraz na próbie rozbudzenia potrzeby zgłębiania wiedzy krajoznawczej. W tym celu studenci poznają stosowane w krajoznawstwie metody i zasady przekazu wiedzy, czego nie oferują inne kursy. Niewielka dostępność kursu krajoznawstwo na studiach geograficznych i wręcz znikoma na historycznych jest głównym, choć nie jedynym problemem w przygotowaniu nauczycieli do jego realizacji w szkołach. Dużym ograniczeniem jest również fakt, że na uczelniach oferujących takie kursy są one fakultatywne (do wyboru), a studenci mają znacznie szerszą ofertę takich opcjonalnych zajęć. Sprawia to, że nawet jeśli dany kurs znajduje się w programie studiów, to nie może być uruchomiony, gdy wybierze go zbyt mało osób.

Dodatkowo, kursom tym zazwyczaj przydzielono niewiele punktów ECTS, wyjątkiem jest jedynie Akademia Pomorska w Słupsku. Warto jednak zwrócić także uwagę, że jeśli krajoznawstwo jest jednym z kilku kursów do wyboru to taka niewielka liczba punktów ECTS przypisana do kursu (jak ma to miejsce na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie) (tab.1), paradoksalnie może sprzyjać wyborom takich zajęć przez studentów, gdyż sugeruje, iż kurs ten nie wymaga dużych nakładów czasu na przygotowanie do zajęć.

Za niepokojący fakt można uznać również, że pomimo dużego znaczenia krajoznawstwa w edukacji szkolnej, jest ono marginalizowane w podstawach programowych, a także w działalności większości szkół. Przejawem takiego podejścia jest pojedyncze wykorzystanie słowa krajoznawstwo w wymaganiach szczegółowych podstawy programowej z geografii na poziomie podstawowym oraz ponadpodstawowym, a także brak tego terminu w podstawie programowej z historii – choć w podstawach programowych obu tych przedmiotów wiele treści dotyczy zagadnień krajoznawczych, czego dowodzi powszechne użycie takich sformułowań jak: mała ojczyzna, dziedzictwo kulturowe, własny region, kraj ojczysty czy lokalna społeczność. Jednak wspomniane treści w podstawach programowych nie są powiązane bezpośrednio z krajoznawstwem. Z kolei w szkołach krajoznawstwo zwykle utożsamiane jest z turystyką, co jest słusznym poglądem, lecz przy ograniczonej edukacji krajoznawczej nauczycieli powoduje funkcjonowanie ugruntowanego poglądu, iż krajoznawstwo realizowane jest jedynie poprzez wycieczki szkolne. Takie podejście do krajoznawstwa wynika przede wszystkim z braku przepisów oświatowych, które nakładałyby na szkoły jednoznaczny obowiązek realizacji krajoznawstwa nie tylko w formie wycieczek turystyczno-krajoznawczych. To zaś przekłada się na programy studiów nauczycielskich, które przygotowują studentów do nauczania przedmiotu geografia lub historia w zakresie szerszym niż wymaga tego podstawa programowa, lecz treści wykraczające tematycznie poza podstawę nie są traktowane na studiach jako obligatoryjne, a jedynie fakultatywne.

O pilnej potrzebie szkolenia kadry dydaktycznej z zakresu krajoznawstwa pisał już w 1985 roku Kazimierz Denek. Zwracał on uwagę, że ówczesne problemy z odpowiednim przygotowaniem nauczycieli i niedobór krajoznawców wynika z przerwania ciągłości tego kształcenia, dzięki której młodzi adepci krajoznawstwa szkolili się u boku doświadczonych krajoznawców (Denek, 1985). W przeszłości duże znaczenie w promowaniu krajoznawstwa wśród młodzieży miały bowiem Szkolne Kluby Krajoznawczo-Turystyczne (SKKT), wspierane przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-krajoznawcze (PTTK) lub Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP). Opiekunami SKKT byli zazwyczaj pasjonaci krajoznawstwa. Jednak zbyt duża ingerencja władz i sformalizowanie szkolnego ruchu krajoznawczego na przełomie lat 70. i 80. XX wieku doprowadziły do znacznego spadku zainteresowania tą formą działalności krajoznawczej (Denek, 1995) i obecny zorganizowany ruch krajoznawczy został praktycznie ze szkół wyparty.

Wydawać by się mogło, że w obecnej dobie powszechnego dostępu do internetu rola szkoły i nauczyciela w przekazie krajoznawczym może zostać ograniczona, ponieważ młodzież w wieku szkolnym ma możliwość zdobywania tej wiedzy z różnych źródeł (blogi podróżnicze, vlogi itp.). Jednak wiedza dostępna w internecie musi podlegać dogłębnej weryfikacji, co wymaga umiejętnego doboru źródeł, czego młodzież często nie umie lub nie dostrzega konieczności takiego wyboru. Dlatego rola nauczyciela ciągle jest bardzo istotna i aby nauczyciel mógł dobrze pełnić rolę krajoznawcy, musi być odpowiednio przygotowany. Studia na kierunkach nauczycielskich powinny wzbogacać warsztat pracy nauczycieli o metodykę krajoznawstwa i sposoby popularyzacji wiedzy krajoznawczej wśród młodzieży. Powinny także obejmować zagadnienia związane z metodyką organizacji szkolnych wycieczek krajoznawczych pod względem sposobów doboru treści krajoznawczych. Jeśli nauczyciele chcieliby nawet samodzielnie zgłębić wiedzę z zakresu szkolnego

krajoznawstwa, z pewnością napotkają na podstawową trudność, jaką jest niewielka ilość publikacji dotyczących krajoznawstwa szkolnego, na co zwracał już uwagę Janowski (2003). Równie istotny jest fakt, że większość takich publikacji pochodzi sprzed kilkunastu lat (Kuran & Sobański, 1967; Łobożewicz, 1985, Janowski, 2003). Niewątpliwie są to cenne pozycje bibliograficzne jednak, dla przekazu wiedzy krajoznawczej dla współczesnej młodzieży, uległy już częściowej dezaktualizacji, gdyż (jak zauważa Pruszyńska-Bordas, 2016a) metodyka tego przekazu ewoluuje, korzystając z innowacji technologicznych oraz osiągnięć nauk pedagogicznych, a także osiągnięć komunikacji społecznej i mediów. Najnowszą monografią obejmującą zagadnienia przekazu krajoznawczego jest praca Pruszyńskiej-Bordas z 2016(b) roku pt. *Krajoznawstwo tradycja i współczesność*.

Kolejne problemy z odpowiednim poziomem kształcenia kadr z zakresu krajoznawstwa wynikają z coraz bardziej powszechnej wielopredmiotowości nauczycieli. Jeden nauczyciel często uczy kilku przedmiotów które są tematycznie bardzo odległe od siebie (Pawelec, 2017), więc ciężko wymagać od nauczycieli, aby posiadali pasję do realizacji wszystkich tych przedmiotów. W przypadku geografii, do niedawna powodem powszechnego doksztalcania się nauczycieli z zakresu innych przedmiotów była niska pozycja geografii jako przedmiotu szkolnego i (w efekcie) realne zagrożenie utratą pracy (Piróg & Jania, 2013). Obecnie większym problemem jest niepokojący trend zmniejszającego się zainteresowania kierunkami nauczycielskimi, obserwowany wśród kandydatów na studia (Borowiec, 2006; Król, 2007, Podgórski Z., i.in., 2008). Ponadto wyniki badań (Podgórski Z. i. in., 2008) wskazują, że ponad połowa studentów specjalności nauczycielskich i tak nie wiąże swojej przyszłości z pracą w zawodzie nauczyciela. Może to doprowadzić, do obniżenia jakości kształcenia nauczycieli m.in. właśnie geografii i historii, a krajoznawstwo szkolne zostanie w skutek tego zupełnie zmarginalizowane.

Za pozytywny aspekt można jedynie uznać fakt, iż kurs krajoznawstwo na poziomie akademickim jest powszechnie realizowany na kierunkach turystyka i rekreacja (Kruczek, 2020). Absolwenci tych studiów zwykle nie podejmują pracy w szkołach, jednak z ich wiedzy coraz częściej korzystają nauczyciele w przygotowaniach oferty wycieczek szkolnych i ich realizacji. W takich przypadkach odpowiednie wykształcenie krajoznawcze nauczycieli, również stanowi dużą wartość, gdyż pozwala nauczycielom na świadomą współpracę z pracownikami biur podróży w zakresie odpowiedniego doboru treści oraz trasy wycieczki nawiązującej do zagadnień z podstawy programowej jednego lub kilku przedmiotów szkolnych.

Wnioski

Wyniki przeprowadzonych analiz planów studiów na kierunkach nauczycielskich z geografii i historii potwierdziły hipotezę, że studenci uzyskujący uprawnienia do nauczania geografii lub historii nie zdobywają kompletnej wiedzy z zakresu krajoznawstwa. Wynika to z braku dostępności kursu krajoznawstwo na większości uniwersytetów, jak również z faktu, iż na czterech uczelniach oferujących możliwość studiowania krajoznawstwa jest to tylko jeden z kilku kursów oferowanych studentom do wyboru i do jego uruchomienia wymagana jest określona liczba studentów, którzy taką chęć zadeklarują. Możliwość dobrowolnego wyboru

kursu krajoznawstwo zmniejsza wymiennie prawdopodobieństwo zdobycia wiedzy o zasadach i regułach popularyzacji przekazu krajoznawczego i jego popularyzacji wśród młodzieży. O braku pełnej wiedzy krajoznawczej wśród przyszłych nauczycieli świadczy w dużym stopniu niewielka liczba punktów ECTS przypisanych do kursu na trzech uczelniach oraz brak zajęć terenowych, które w możliwie najlepszy sposób uczą przekazu krajoznawczego i mogą rozbudzić chęć i pasję do poznawania kraju ojczystego przez nauczycieli.

Zatem można stwierdzić, iż w Polsce niewielkie jest prawdopodobieństwo, aby osoba chcąca podjąć pracę w zawodzie nauczyciela geografii lub historii posiadała kompletną wiedzę krajoznawczą.

Literatura

- Denek, K. (1985). *Poradnik opiekuna szkolnego koła krajoznawczo-turystycznego*, vol. 10, Poznań–Bydgoszcz.
- Angiel, J. (2010). Krajoznawstwo jako dar doświadczania przez studentów miejsca swojego życia [w:] *Przemiany krajobrazu kulturowego w Polsce. Krajoznawstwo w społeczeństwie wiedzy*, Zeszyt 3, VI Kongres Krajoznawstwa Polskiego, PTTK, Olsztyn, s. 57–74.
- Angiel, J., Hibszer, A., Szkurłat, E. (2021). Zajęcia terenowe – szansa dla szkolnej edukacji geograficznej i wyzwania dla nauczycieli. *Prace i Studia Geograficzne*, 66.1, 7–18.
- Anszperger, D. (2016). Krajoznawstwo w świadomości nauczycieli i uczniów szkół podstawowych i gimnazjum [w:] Stasiak, A., Śledzińska, J., Włodarczyk, B. (red.) *Współczesne oblicza krajoznawstwa*. Warszawa: Wyd. PTTK Kraj, s. 183–190.
- Borowiec, E., (2006). Pochodzenie terytorialne studentów Akademii Pedagogicznej w Krakowie. *Dokumentacja Geograficzna*, 33, 16–20.
- Denek, K. (1995). Trzy ćwierćwiecza krajoznawstwa i turystyki w polskiej szkole. *Biuletyn Historii Wychowania*, 2, 27–32.
- Denek, K. (1997). *Wycieczki we współczesnej szkole*. Poznań: Wyd. „Eruditus”.
- Denek, K. (1998). Krajoznawstwo i turystyka w edukacji wczesnoszkolnej. *Nauczyciel i Szkoła*, 1 (4), 14–32.
- Denek, K. (2009). Krajoznawstwo i turystyka w Polskiej szkole. Tradycje-współczesność-wyzwania [w:] Denek, K., Drożyński, L., Gordon, A. (red.) *O potrzebie krajoznawstwa w edukacji szkolnej*. Warszawa-Poznań: Wyd. PTTK „Kraj”, s.11–34.
- Denek, K. (2014). Pedagogiczne aspekty0 zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych prowadzonych w kontekście krajoznawstwa i turystyki. *Rozprawy naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, 45, 106–118.
- Janowski I. (2003). *Krajoznawstwo i turystyka szkolna*. Kielce: Wyd. Akademii Świętokrzyskiej im. Jana Kochanowskiego.
- Jaroszowa, J. (1967). Wycieczki w wędrówki krajoznawcze, [w:] Kuran, J., Sobański, M. (red.), *Krajoznawstwo w szkole*. Warszawa: Wyd. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Król, A., (2007). Motywy wyboru studiów geograficznych przez studentów Akademii Świętokrzyskiej. *Nauki Geograficzne w Badaniach Regionalnych*, 4, 59–63.
- Królikowska, A., Topij-Stempińska, B. (2016). Wizerunek nauczyciela we współczesnym społeczeństwie polskim. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 9 (31/1), 13–26.

- Kruczek, Z. (2020). Krajoznawstwo w polskich uczelniach. *Ziemia, LXVI*.
- Kruczek, Z., Kurek, A., Nowacki, M. (2010). *Krajoznawstwo. Teoria i metodyka*. Kraków: Wyd. Proksenia.
- Kuran, J., Sobański, M. (1967). *Krajoznawstwo w szkole*. Warszawa: Wyd. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Łobożewicz, T. (1985). *Krajoznawstwo i turystyka w szkole*. Warszawa: Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Łobożewicz, T. (1991) O nauczaniu turystyki w akademiach wychowania fizycznego – krytycznie. *Kultura Fizyczna, 11–12*, 28–29.
- Madalińska-Michalak, J. (2016). Pasja w pracy nauczycieli osiągających sukcesy zawodowe a potrzeba rozwijania ich kompetencji emocjonalnych. *Studia z Teorii Wychowania, 4* (17), 13–35.
- Mazurski K.R. (2010). Kształtowanie postaw przez polskie krajoznawstwo, [w:] Leniartek M.K. (red.), *Autokreacja poprzez turystykę*. Wrocław: Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, s. 259–275.
- Nowacki M. (2001). Rola interpretacji dziedzictwa w zarządzaniu atrakcjami krajoznawczymi. *Problemy Turystyki, 23* (3–4), 35–47.
- Pawelec, L. (2017). Jakość przygotowania zawodowego nauczycieli w świetle badań empirycznych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, XXX, 2*.
- Piróg, D., Jania, R. (2013). Doksztalcanie i doskonalenie zawodowe nauczycieli geografii jako instrument dostosowania się do aktualnych wyzwań rynku prac. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica, IV*, 72–84.
- Podgórski, Z., Tyszkowski, S., Stańczyk, R. (2008). Studia geograficzne w opinii studentów : oczekiwania, realia i perspektywy [w:] Hibszer, A. (red.) *Polska dydaktyka geografii: idee, tradycje, wyzwania*. Sosnowiec, s. 209–217.
- Prószyńska-Bordas, H. (2016a). Krajoznawstwo i jego współczesne wyzwania, [w:] *Współczesne oblicze krajoznawstwa*. Warszawa: Wyd. PTTK Kraj.
- Prószyńska-Bordas, H. (2016b). *Krajoznawstwo: tradycja i współczesność*. Warszawa: Wyd. Difin.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 maja 2018 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (zał. 1) Standard kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela.
- Serafin, J. (2009). Potrzeba modyfikacji roli nauczyciela w obliczu zastosowań technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji. *Zarządzanie publiczne 2*(6), *Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

- Stasiak, A., Śledzińska, J., Włodarczyk, B. (2016). Wczoraj, dziś i jutro krajoznawstwa, [w:] Stasiak, A., Śledzińska, J., Włodarczyk, B. (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa*. Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj”.
- Tarnowski, M., *Sieńko-Awierianów, E., Łubkowska, W. (2014)* O potrzebie uwzględnienia edukacji regionalnej i krajoznawstwa w procesie kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego i animatorów rekreacji ruchowej i ekoturystyki. [w:] Eider, J. (red.), *Turystyka i rekreacja w teorii i praktyce*, s. 44–54.
- Wielskop, W. (2013). *Rola nauczyciela-tutora w procesie wspierania rozwoju osobistego uczniów*. Siedlce: Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, s. 125–140.

Nota biograficzna o autorze: Piotr Cybul, magister geografii, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Geografii. Od 2020 roku pracuje jako pracownik naukowo-dydaktyczny na stanowisku asystenta w Katedrze Badań nad Edukacją Geograficzną. Zainteresowania badawcze obejmują tematykę związaną z edukacją geograficzną, ze szczególnym uwzględnieniem metodyki zajęć terenowych oraz metodyki krajoznawstwa.

Biographical note of author: Piotr Cybul, MSc, a graduate in Geography, at the Pedagogical University of Cracow, Institute of Geography. Since 2020, he has been working as a research and teaching assistant at the Department of Research in Geography Education. His research interests relate to geographical education, with particular emphasis on the methodology of field works and the methodology of heritage tourism.

ORCID: 0000-0002-1714-0910

e-mail: piotr.cybul@up.krakow.pl